

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*Journal of Social and Cultural Studies*

www.toplumvekultur.com

Yıl/Year:1, Sayı/Issue: 2

**ATAERKİLLİĞİN SÜRDÜRÜLMESİNDE KADININ ROLÜNÜ “EŞİTLİK” ve
“FARK” KAVRAMLARI ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK**Ayşe Burcu TUNCA¹**Öz**

Bu yazının temel amacı, ‘ataerkilliğin sürdürülmesinde kadının rolü’ eksenli tartışmaları yeniden düşünülebilir hale getirmektir. Ataerkilliğin sürdürülmesinde kuşkusuz kadının da payı vardır. Kadınların ataerkilliği sürdürmedeki bu rollerine ‘olumsuz’ bir değer biçmek feminizm tartışmalarının gerçekliğini korumasına ne kadar yardımcı olabilmektedir? Kadınların eril tabakadaki payının ne olduğunu sorgularken, aynı zamanda zamansal ve mekânsal genişliği hudutsuz olan ataerkillik ağının tekillikleri ne derece göz önünde bulundurulmaktadır? Kadının rolü nedir’den ziyade, ‘ataerkil sistemden kadın nasıl etkilenir ve onu nasıl etkiler’ sorusunu yöneltmek daha mühimdir. Bu makalede nasıl sorusu bu yönüyle önem arz etmektedir.

Bu yazıda, ataerkil sistemde kadının rolünün nasıl işlerlik gösterdiği sorusu iki eksende incelenmektedir: İlk olarak feminizmde ‘eşitlik’ vurgusu yapan ikinci dalga feministlerinin kuramları açısından kadının eril tabakadaki rolü sorgulanmaktadır. Kadın nasıl olur da baskıya rıza gösterir, onu içselleştirir ve onun şiddetli bir savunucusu haline gelir? İkinci olarak ise günümüz feminizm kuramlarının yoğunlaştığı meselelerden biri olan ‘fark’ kavramı etrafında şekillenen tartışmalarda kadını sabit, anatomik bir beden üzerinden değil yaşanan/canlı beden üzerinden incelemektir. Kadının tekilliği bu noktada onu bir özneleşme pratiğinden sıyrarak ve tartışmayı yeni bir eksene doğru kaydıracaktır. Her iki tartışmada da mücadele edilen, ataerkilliğin sürdürülmesinde kadının payına ‘olumsuz’ bir anlam yüklemenin feminizm tartışmalarının geçerliliğini sakteye uğratabilme riskidir.

Anahtar Kelimeler: *feminizm, eşitlik, fark, kadınlık, erkeklik.*

**RECONSIDER OF THE ROLE OF WOMEN IN MAINTENANCE OF PATRIARCH
ON THE CONCEPTS OF “EQUALITY” AND “DIFFERENCE”****Abstract**

The main purpose of this article is to reconsider debates on ‘the role of women in maintaining patriarchy’. Beyond any doubt, women also contribute to maintenance of patriarchy. How can evaluating women’s roles in maintaining patriarchy as negative help to maintain the reality of feminism debates? When interrogating what is the share of women in masculine domination, at the same time how does the singularities of the patriarchal network, with its temporal and spatial expanse consider? It’s more important that ‘what is the role of women’ rather than ‘how women are affected and influenced by the patriarchal system. The question of ‘how’ is important in this article.

The question of how to role of women in the patriarchal system is examined in two axes in this article: First of all the role of the second wave feminists, which emphasize equality in feminism, is questioned for the role of women in masculine domination. How can women consent to repression? How can interiorise and defend the masculinity domination? Latter, one of the main issues of contemporary feminism theories is the concept of the difference. It’s aimed to examine the women through a living body, not through a fixed and anatomical body. At this point the singularity of women will keep her from the practice of subjectivity. And this will drag the debates to a new axis. The

¹ Kırıkkale Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Arş. Gör.

struggle against the validity of feminis debates is the risk of putting negative meaning in the consent of women in the patriarchal system.

Keywords: *feminism, equality, difference, femininity, masculinity.*

Giriş

Her bir teoride olduğu gibi feminizmde de güncelliğini yitirmiş tartışmaları bileşenleriyle birlikte ortaya koymak gerekmektedir. Bir kuramı yeniden sorgulamak hem onu dönüştürebilmek hem de gerekirse yerine başka bir paradigmanın geçmesine yol açmak amacıyla önem taşımaktadır. Bu noktada sorular sormak ve var olan tartışmaları yeniden düşünmek gerekli hale gelmektedir.

Feminizm tartışmalarında ‘kadın’ her daim inceleme kapsamındadır. Odak nokta her daim ‘kadın’dır. Ancak bu makalenin amaçlarından biri, kadının ataerkilliği sürdürmedeki payını sorgularken gerekli titizliğin gösterilmesini sağlamaktır. Kadının biyolojik kaderciliğini vurgulayıp onu kendi bedeninin kısıtlılıklarına hapseden bir tartışmanın zararları olduğu kadar, kadını kendi yaşanan bedeninden çıkarıp onu sadece toplumsal halelerle kuşatmanın da kendine özgü tehlikeleri vardır. Kadının kuşatılmışlığı bu ikisi arasındadır.

Eşitlik vurgusunu baz alan ikinci dalga feminist hareket kadını toplumsal sahaya yaymıştır. Toplumsal cinsiyet kavramını görünür hale getirmiştir. Bu kavram kadınların özgürlüğü açısından ciddi sonuçlar ortaya koymuştur. Kadını biyolojik bedeninin yasalarından çıkarmak, kadını ‘narin, zayıf, kırılgan’ söylemlerinden sıyrabilme ihtimalini düşünmek kolay olmamıştır (şunu da eklemek gerekir ki, çoğu toplumda hâlâ kadının biyolojik güçsüzlüğü yaygın bir kanıdır). Toplumsal cinsiyet kavramının bu anlamda kadın söyleminin toplumsal inşa sürecinin bir ürünü olduğu ve biyolojik özcülükten kurtulmak gerektiğine dair vurgusu da güçlü bir söylemdir.

Son on yıllardaki kadın tartışmalarının yanında erkeklik incelemelerinin de yaygınlaşması, feminizm tartışmalarını genişleten bir adımdır. Feminizm sadece kadınları ya da kadınlıkları ilgilendirmez. Aynı zamanda feminizmin geçerli kılınması için erkekler ve erkeklikler de incelenmelidir. Erkeklikler arasında da ataerkilliğin farklı dereceleri mevcuttur ve bu erkekliğin kendi içerisindeki eril tahakkümün göstergelerinden birisidir.

Feminizmde kadın çalışmalarının yanı sıra erkeklik çalışmalarına da yer açmak tartışmayı cinsiyet kategorilerinden kurtarmayı biraz olsun başarabilmiştir. Erkeklik çalışmaları bu anlamda cinsiyet temelli yürümez. Farklı erkeklikler cinsiyetler arasındaki bölünmelerin göstergeleridir. Yeni

feminizm tartışmalarından olan ‘fark’ kavramı ise cinsiyet kategorilerinin tamamen dışında, özneyi içermeyen bir tekillikler alanındadır.

Fark feministlerine göre kadın bedeni anatomik, fizyolojik ya da sabit değildir. Kadın bedeni yaşanan bedendir, canlıdır. Bu anlamıyla bir tekilliktir, özgüldür. Bu açıdan kadını biyolojik bedene indirgemek kadar, toplumsal inşa sürecine hapsetmek de tehlikelidir.

Eşitlik vurgusu yapan feministlere göre kadını toplumsal saha arka planında görmek gerekir. Kadını birey temelli ele alıp, ataerkilliği sürdürmedeki rolünü salt ona yüklemek kadın hareketine zarar verici bir hareket olarak görülmelidir. Fark eksenli yaklaşımda ise kadın bedeni özgül, tekil ve canlıdır. Gatens’a göre (2017:27) fark feministleri “fark politikası” ile neyi kastetmek istediklerini açıklayamamışlardır. Kadını özneleşme sürecine dahil etmek, karşı durulan ataerkillikle ortak bir payda da buluşmaktır. Hem eşitlik hem de fark vurgusu üzerine yoğunlaşan her iki tartışmada da kadının rolü salt bir olgu olarak ‘kadının rolü’ değildir. Bileşenleriyle, manzarasıyla birlikte gelir. Ataerkilliğin sürdürülmesinde kadını suçlamak, bu yönüyle kadın hareketini yıpratabilecek güçtedir.

Yeni Feminizm Hareketi Öncesi Feminizm Tartışmalarına Genel Bakış

Günümüz toplumlarında feminizmi salt kendi başına bir hareket olarak değerlendirmek ya da bu hareketi eşitlik ve haklar düzeyine indirgemek gerçek dışı sonuçlara yol açma riski taşımaktadır. Değişen dünya düzeni, akışkanlık, bilginin tek tıkla erişilebilirliği, mekanik düzenin ağsal görünümü dünyanın sanayi düzeyi çehresini de dönüştürmüştür. Kültürel düzeyde yankısı ise sayısız açılımlara sahiptir.

On dokuzuncu yüzyıl başlarında olduğu gibi kadınların örgün eğitim ve siyasal eşitlik gibi taleplerinin yerini artık kimlik LGBTIQA+ hareketleri ve bununla eklenmiş olarak postmodernizm, kimlik politikaları ve ekoloji hareketleri almıştır (Bozok, 2001: 105). Bu çerçevede önyargılı biçimde feminizmi sadece erkek karşıtı bir oluşum, erkekleri dışlayıcı bir hareket olarak görmek gerçekliğini yitirmiştir.

Feminizmin günümüz toplumlarında erkek düşmanlığıyla eşdeğer görülmesi, önyargılı tavırların varlığını sürdürmesi, kavram olarak yaygınlık kazandığına ancak içselleştirilme sürecinin problemliliğine işaret etmektedir. Erkek düşmanlığı ya da kadın tahakkümü olarak anlaşılan feminizm hareketinin çarpık algılanışının nedenleri nelerdir? Bu noktada kadınların gündelik tutumları, algıları, söylemlerinin olduğu kadar erkeklerin ve erkekliğin de araştırılması gerekir mi? Erkeklik bir sorunsal olarak ortaya konulmalı mıdır? Mikro düzeyde erkeklik çalışmaları bu önyargılı tutumu kırabilmek

adına ne gibi sonuçlar ortaya çıkarabilir? Daha da önemlisi feminizm tartışmalarının kavşağına kadının ataerkilliği sürdürmedeki rolüne ve görünümüne dair nasıl bir tablo sergilenebilir?

Bu sorular ekseninde esas üzerinde durulan nokta kadınların feminizmin bu algılanışlarındaki rolünün ataerkilliğe nasıl işlediği sorusudur. Burada öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken mesele kadınları bu rolde birincil fail olarak göstermemektir. Kadınların ataerkil yapının sürdürülmesindeki rollerinden bahsederken, onların birincil ezilen gruplarda olduklarınının tekrar tekrar altını çizmek, sonrasında feminizmin anlaşılmasına katkı sağlaması açısından kadınların ataerkil yapıdaki konumlanışlarını irdelemek önem taşımaktadır. Bu, erkeklerin ve erkeklığın incelenmesine eklenmiş bir şekilde ayrıntılı olarak üzerinde durulması gereken temel meselelerdendir.

Hooks'a göre feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir (Hooks, 2012: 9). Feminizmin etrafında konuşulduğu temel mesele toplumsal cinsiyet meselesidir. Günümüz tartışmalarında toplumsal cinsiyet kavramının yerini alan kavramlardan bahsedilse, feminizmde yeni çağ arayışları kendisini hissettirse de toplumsal cinsiyet kavramının yerine bir başka kavram ya da olgu yerleştirmek şimdilik mümkün görünmemektedir. Toplumsal cinsiyetin dünya genelinde cinsiyetler arasındaki hiyerarşilerin ve eşitsizliklerin biyolojik kaynaklı değil öğrenilen, uygulanan, aktarılan söylemsel ve performanslara dayalı olgular olduğunun altını çizen bir kavram (Bozok, 2018: 104) olduğunu göz önünde bulundurulursa, onlarca yıldır toplumsal cinsiyet etrafında şekillenen feminizmin, başka bir kavram ekseninde hareket etmesinin zamana ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet vurgusu yapan ve cinsiyetler arasındaki eşitsizliklerin bir inşa süreci olduğu savı üzerine mücadele veren feminizm, daha önce de bahsedildiği gibi tek tip değildir: Liberal feminizm, marksist feminizm, sosyalist feminizm, kültürel feminizm, postmodern feminizm belli başlı feminizmlerdir (Bozok, 2018: 105-107). Bu feminizm çeşitlerinin kendi aralarında çelişki yaşamaları, anlaşmazlığa düşmeleri, ortak teorik kısırlıkta boğulmaları, farklı platformlarda kendilerini göstermeleri ve farklı mücadele biçimleri geliştirmeleri mümkündür. Ancak burada unutulmaması gereken temel bir nokta vardır: kadının sömürüldüğü gerçeğinin ataerkil yapılanmayla tıpkı örümcek ağında olduğu gibi bir ilişkide olduğu ve kadın sömürüsü üzerine kurulu tüm pratiklerin ve söylemlerin ataerkil yapılanmadan ayrı düşünülemediği gerçeğidir.

Ataerkil yapılanmanın ördüğü ağ etrafında şekillenen feminizmlerden bahsedilecek olursa farklı feminizmlerin ortak paydada buluştukları kadar farklı mücadele biçimlerine ve görünümüne sahip olduklarını da söylemek gerekir. Örneğin liberal feministler siyasal ve eğitimde eşit hak talep ederken; radikal feministler kadının ezilmişliği olarak aileyi görmektedir; marksist feministler aile

içinde sömürülen kadının emeğinin kapitalist biçimde sömürüldüğünü vurgularken, sosyalist feministler “ikili sistemler teorisi” olarak adlandırılan kadının hem kamusal alanda hem de ev içinde “çifte ezilmişlik” (double burden)’ten bahsetmektedir (Bozok, 2018: 106). Feminizmlerin görüldüğü gibi farklı biçimleri vardır ve aktıkları çizgiler farklılaşmıştır.

Bu farklılıkları akılda tutarak biraz önce bahsedilen ortak paydayı da unutmamak gerekir. Ataerkil yapılanma her kadını eşit derecede zorlu koşullara teslim etmese de, aynı düzeylerde etki etmese de, derece farkıyla da olsa her kadının hayatına temas etmiştir. Bunun bir kadının hayatına az ya da çok miktarda etki etmesi, ataerkilliğin gerçekliğini değiştirmemektedir. Ataerkilliğin karşısında kadınlar, farklı femizimlerden de olsa, buluşabilecekleri, bir araya gelebilecekleri ortak sorunsallar ortaya koyabilmelidirler. Bell Hooks’un her feministin sahip olması gereken duruşuna yönelik verdiği örnek, bahsedilen bir arada hareketin zorunluluğunu destekler niteliktedir. Hooks bir kadının kürtaj yaptırmayı tercih etmeyebileceğini ama buna rağmen kürtaj hakkını savunabileceğini ileri sürer. Feminizmin savunucusu olan bir kadın hem kürtaj karşıtı hem de feminizmin savunucusu olamaz (Hooks, 2012: 18). Hooks’un verdiği bu örnek kadınların bireysel tercihleriyle, ataerkil yapılanmaya karşı verilen ortak mücadelelerin çelişmemesi gerektiğine dairdir. Kadınların bireysel tercihleri hatta savundukları feminizm biçimleri ne olursa olsun, bu tercihlerin ataerkil yapılanmaya karşı verilen mücadeleye gölge düşürmemesi gerekmektedir.

Farklı Feminizmlerden Hareketle Erkeklik İncelemeleri

Bir ağın etrafında şekillenen farklı feminizmlerin yeri geldiğinde ataerkilliği sürdürmede yardımcı pozisyonda olması kadın araştırmaları açısından ayrıntıyı hak eden temel meselelerdendir. Feminizmlerin dahi ataerkilliğin kısırcasında kalması bu yapılanmanın her şeyi içine çekebilecek bir güçte olduğunu göstermektedir. Ataerkillik bu anlamıyla sadece erkeklere yönelik yürütülen bir mücadele değil aynı zamanda kadınlara, erkeklere, erilliğin içindeki femine, feminenin içindeki erillğe, farklı kadınlara ve erkekliklere yönelik verilmesi gereken bir mücadeledir. Bu yüzden ataerkilliğin sürdürülmesinde kadınların payından bahsederken, bu pay ardında çok geniş bir manzarayı da beraberinde sürükler. Doğru soru ataerkilliğin sürdürülmesinde ‘kadının payı’ değil, ‘ataerkilliğin sürdürülmesinde kadının ve arkasındaki bileşenler nasıl işler’ sorusu olmalıdır. Bu kapsamda verilen cevaplar kadar sorulan soruların da hatalardan arınması gerekmektedir.

Erkeklerin ve erkekliğin içinde farklı erkekliklerin olduğunu görmek ve farklı erkekliğin de yeri geldiğinde ataerkil sistemden kadınlar kadar etkilendiğini tespit etmek feminizm çalışmaları

açısından elzemdir. Bu ‘erkeğe karşı kadın’ sloganının ataerkillikle benzer işlevlere sahip taraflarını gözler önüne sermek açısından gereklidir.

Erkeklik, başka konuların “ne olduğu” hakkında konuşma hakkında konuşan ve bunu hak gören ancak bunu yaparken kendi konularını sorgulama dışında bırakan bir alandır. Erkek egemenliğine karşı duracak farklı türde bir erkeklik inşa edilebilir mi (Sancar, 2009:16)? Erkeklik çalışmalarının başat odaklarından biri de budur. Ataerkilliğe ve erkek egemenliğine karşı salt kadınların mücadelesine odaklanmayan, erkekleri ve erkekliği de buna dâhil eden bir alandır. Ataerkil sistemin bir ağ gibi yapılanması meselesi sadece kadınları ilgilendiren, onların yaşam alanlarını daraltan, hayatlarını zorlaştıran, özgürlüklerini kısıtlayan bir mesele değildir. Aterkillik aynı şekilde erkekleri de etkilemektedir.

Ataerkinin nimetlerinden en fazla yararlananların erkekler olduğu bilinmektedir ve bu hâlâ böyle sürüp gitmektedir. Ancak erkekliğin nimetlerinden en fazla erkeklerin yararlanmalarının, belli başlı bazı bedelleri de vardır. Ataerkil sistem kendini korumak için kadınları sömürmek zorundadır. Bu da erkeklerin büyük çoğunluğu için erkek olmanın zorluklarından. Ancak ataerkil düzen olmasa da ne yapacaklarını bilemez haldedirler. Ataerkil sistemin yanlış olduğunu bilseler bile bu sistemi pasif biçimiyle desteklemek onların da yararınadır (Hooks, 2012: 9). Ataerkil sistemi sürdürmeye katkı sağlamak, egemen tahakküm biçimlerine engel oluşturmamak her zaman bu yapılanmayı doğru bulmak anlamına gelmez. Ataerkil yapılanmayı desteklemek doğru-yanlışlık meselesinin ötesinde bir çıkar durumunu da bünyesinde barındırmaktadır. Dilsel düzeyde kadına şiddete karşı olduğunu belirten erkeklerin, ev içinde eşine şiddet uyguladığı örnekler azımsanamayacak sayıda.

Modern iktidar biçimleri egemen erkeklik tarzlarını üretmiştir. Bunu bugüne kadar politik-teorik alana taşımadaki engellerden biri sosyal bilimler alanında şimdiye kadar kabul görmüş biyoloji kökenli cinsiyet tanımlamalarıdır. Erkeklik, tıpkı kadınlık gibi cinsiyet rejimleri içinde şekillenmiştir. Erkeklik, “cinsiyetlendirilmiş” toplumsal ilişkilerin bir ürünüdür (Sancar, 2009: 24). Cinsiyeti güdülerden ya da biyolojik açıklamalardan kurtarmak aynı zamanda onun toplumsal uzamını ifşa etmeye yönelik bir atılım olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkekliğin kültürel, sosyal ve toplumsal koşullarda şekillendiğine dair görüşler sosyal bilimler alanına henüz daha yeni nüfuz edebilmiştir.

Bozok (2015:3-4)’a göre hiçbir toplum yoktur ki, cinsiyetçilikten ve ataerkillikten uzak olsun. Erkek egemenliği ve cinsiyetçilik içi içe geçen olgulardır; sınıfları, tarihleri, toplumları kesmektedir. Bu erkeklikler belirsizlikleri de beraberinde taşıyan, biçim değiştirebilen yapılarıdır. Kültürel ve toplumsal bileşenleri çok fazladır. Ancak erkeklik aynı zamanda bir “ouroboros”, kendi kendini yiyen yaratıktır. Kadınlara, LGBTIQ’lara ve diğer erkeklere verdiği zararlarla aynı zamanda kendi

içlerinde çatışma yaşarlar. Böylelikle biraz önce bahsedilen noktaya farklı perspektiften yaklaşılabilir: Erkekler, erkek egemenliğini; söylemlerini, dayatmalarını, pratiklerini, yanlış bulsalar da onaylamasalar da seslerini çıkarmayabilirler. Bu yapılanmayı engelleyecek noktada kendilerini konumlandırmayabilirler. Ataerkilliğin sürmesi erkeklerin işine gelmektedir çünkü ataerkinin dışında başka bir dünyayla karşılaşmamışlardır. Aynı şekilde erkek egemenliğinin devam etmesine göz yumdukça kendi içlerinde iç çatışma yaşamaya da devam ederler. Ataerkinin sürmesinden rahatsızlık duyarlar. Bu durum erkek egemen tahakküm biçimlerinin anafora girmiş bir görüntüsüdür.

Ataerkilliğin yalnızca kadınlara değil erkeklere de zarar verdiği düşüncesi yadsınamaz bir gerçektir. Yeni girdiği evrenin hiyerarşisinde erkeğin kendini kabul ettirebilmesi için fiziksel gücünü göstermesi, erkekliğini kanıtlaması gerekmektedir. Erkeklik, hemcinslerinin önünde onlar için oluşturulmuş ilişkisel bir kavramdır. Kadınlığa karşı ve hatta kadınlık korkusu üzerine inşa edilmektedir (Saraçgil, 2005: 52). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kadına karşı sömürüyü görünmez kılma tehlikesine düşmemektir. Bu durum kadınların ezilmişliğini, yaşadıklarını, mağduriyetlerini görmezden gelmeye yol açabilecek bir hareket olacaktır. Feminizmin eleştirisi erkeklerin erkekler üzerine yaptıkları kuramsal çalışmalar ve araştırmalara değil değil, bazılarının erkek kurtuluşçu bir çizgide araştırma yapmasına yönelmelidir (Bozok, 2009: 645). Erkeklerin ataerkillikten zarar gördüğünü belirtmek, onlara ayrıcalıklı bir konum atfedip mağduriyetlerini birinci plana koymak, ataerkilliği zayıflatmak bir yana onu güçlendirici biçimde geri dönüş yapabilir. Hem mağdurun hem de despotun gücünü alan ataerkillik, esas mağduriyeti yaşayan, kadınlar, LGBTIQ'lar gibi, diğer kesimlerin yaşadıklarını daha da görünmez kılma riskini barındırmaktadır.

Eleştirel erkeklik araştırmalarının kurucularından olan Connell heteroseksüel erkekleri ataerkillikten savunmayı vazgeçirecek kadar güçlü beş gerekçe sıralamıştır (Connell, 1998: 14):

- Baskıcı bir sistemden çıkar elde eden bir kişinin bile bu baskıcılığın diğer insanlarla paylaştığı alanları nasıl zehirlediğini fark edebilirler.
- Heteroseksüel erkeklerin çevrelerindeki kadınlarla (eşleriyle, anneleriyle, kızkardeşleriyle...) aralarında güçlü bağlar olduğu ve onlar için daha iyi bir yaşamı arzulamaları.
- Farklı erkeklik biçimleri her daim ittifak halinde olmazlar ve var olan sistemden epeyce zarar görürler. Erkek homoseksüellerin yaşadıkları baskı, efemine mizaçlı erkekleri dolaylı yollardan etkileyebilir.
- Heteroseksüel erkekler artık geçmişlerine bağlı kalmıyor ve yeni doğrultulara yönelim istiyorlar.

- Heteroseksüel erkekler, yaşantıların ve duyguların aktarılmasına ilişkin temel insani özelliklerden yoksun değiller ancak çoğu kez bu köreltiliyor. Asıl sorun bu yeteneğin tekrardan hangi koşullar ortaya çıktığında canlanabileceği. Örneğin baba olmak, bazı çevreci ve politik hareketler bu koşulları canlandırabiliyor.

Görüldüğü gibi erkekliği kaya parçası gibi ele almak, değişmez kanunlara bağlamak ataerkil yapılanmanın en güçlü dayanaklarından. Connell'in sıraladığı beş gerekçe, erkekliğin ne kadar esnek ne kadar değişebilir şekilde olduğunu gözler önüne sermektedir. Ataerkilliğin, erkeklere de zarar verdiğinin bilincinde olmak ve alternatif bir toplumsal yaşantıyı düşlemek o kadar da uzak bir ihtimal değildir.

Connell'in sıraladığı beş gerekçe heteroseksüel erkekleri, yani ataerkilliğin temsilini en güçlü ortaya koyabildiği erkek gruplarını kapsamaktadır. Azınlık erkeklik gruplarında ya da ataerkillikten çok daha fazla zarar gören diğer erkeklik türlerinde bu gerekçelerin sayısı daha da arttırılabilir ve erkekliğin baskıcı yapısının değişmesine daha uygun hale getirilebilir. Ancak eklenmesi gereken bir nokta daha vardır ki azınlık etnik grubu mensubu erkekler, kendi uğradıkları ayrımcılığı eleştirirken, egemen erkeklik ayrıcalıklarına karşı çıkarken aynı zamanda kendi aralarında yeni hiyerarşi biçimleri yaratabilir ve böylelikle var olanları yeniden üretirler (Sancar, 2009: 20).

Eşitlik Temelli Feminizm Anlayışında Ataerkilliğin İçselleştirilme Süreci

“Kadın miti” ve bu mitin kadınların bilinçleri ve bedenleri üzerindeki etkileri Wittig'e göre baskı uygulayanın bıraktığı izdir. “Kadınlar”la “kadın” birbirinden farklıdır. “Kadın” yalnızca bir oluşum, “kadınlar” toplumsal ilişkinin sonucudur. “Kadınlar” siyasi ve ideolojik kadın miti tarafından yalanlanır. Feminizmin de aynı yanılgıya düştüğü olmuştur. İlk feminizm akımı Darwinci yaklaşıma kadına aşağıda olduğu için saldırmıştır ancak evrimsel süreçte kadının “emsalsiz” olduğu görüşünü kabul etmiştir (Wittig, 2009: 193-197). Ataerkilliğin sürdürülmesinde, eril tahakkümün baskısının hissedilmesinde kadını “dolaysız verili” bir düzleme yerleştirmenin payı büyüktür. Kadını bir kategori olarak belirleyici kılan ve zarif, kırılgan, güçsüz, hassas, duygusal gibi belirleyici sıfatların olduğu alana sıkıştıran kadın mitinin en büyük destekçilerinden biri kadını doğal ve biyolojik düzleme indirgeyen bu söylemdir.

Connell (1998: 100)'a göre cinsiyet farklılığı düşüncenin aşamadığı bir sınır oluşturmaktadır. Tartışmaların çoğu da kadın ile erkeğin birbirinden farklı olduğu ve artık bu konu hakkında daha fazla şey söylenmesinin gereksiz olduğu yönündedir. Bu “doğal” farklılık psikanalizin ve hatta feminizmin içerisinde de kendini göstermektedir. Bu da biyolojik açıklamaların birincil önemde, toplumsal açıklamaların ise bunun ardından geldiği yönündedir. Freud'un yöntemi biyolojik ve

toplumsal cinsiyete yönelen en radikal toplum analizlerinden biri olma eğilimindedir. Freud da nihayetinde bu biyolojik indirgemeciliğe inanmıştır.

Yavuz (2015: 120)'un yaptığı çalışmada kadınlar ev işlerindeki rollerini doğal karşılayarak, ideal bir erkekten öncelikle düzenli bir işte çalışmasını evi geçindirmesini belediklerini, kendilerinin de ev işleriyle ilgilendiklerini ve bunun çok doğal olduğunu söylemektedirler. Kadınlar ev dışında ücretli bir işte çalışıyor olsalar dahi, erkeğin kazancı temeldir ve kadınların çoğunluğu kendi kazandıkları parayı eşlerine vermektedir. Kadınların bu derece yoğun bir şekilde ataerkilliği içselleştirmelerinde, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığının tarihsel ve kültürel vurgusunun payı büyüktür.

Wittig'e (2009: 197)'e göre biyolojik indirgemeciliğin içselleştirilmesinde feminizmin de payı vardır. İlk feminizm akımı Darwinci yaklaşıma sadece kadınların aşağıda oluşu hususunda saldırmış ancak Darwinciliğin temellerine saldırmayı ihmal etmişlerdir. Biyolojik indirgemecilik her kategoriye, sınıfa, cinse nüfuz etmiş bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biyolojik indirgemecilik ya da "doğal farklılık" söylemi kadın mitini yarattığı gibi, ırkları ve ırkların inşa sürecini de yaratmıştır. Sömürgecilik çalışmalarıyla feminizmin bulunduğu kavşaklardan biri de budur. Ne sömürgecilik ne de feminizm kavram düzeyinde kalan sorunsallar değildir. Sartre (1995: 27) "sömürgecilik sistemi"nin salt soyut bir makine olmadığını ileri sürer. Sistem yaşar, işler; sömürgecilik gerçektir. Bu sistemle düşünen, konuşan ve davranan sömürgecilerin torunları ete kemiğe bürünmektedir. Feminizm de tıpkı Sartre'ın ileri sürdüğü sömürgecilik sistemi işleyişinde olduğu gibi, ete kemiğe bürünmüş bir sistemdir.

Fanon (2016: 192-194)'a göre fenomenolojik düzlemde çift yönlü bir gerçeklik vardır. Yahudi'den potansiyel edimleri yüzünden korkular çünkü hangi taşı kaldırsan altından onlar çıkar. Beyaz adamın da zenciden duyduğu nefret dönüp dolaşıp cinsellik noktasında buluşur. Zenciye linç etme bu anlamda bir eksiklik ve yetersizlik duygusuyla bağdaşır. Aynı şekilde kadınlara karşı duyulan öfkenin ve intikam duygusunun eril tahakkümün etrafını saran bir korkuyla bağlantılı olduğu söylenebilir mi? Bu korku aynı zamanda eril tahakkümün varlığının da bir göstergesi gibidir. Kadınların ezilişyle olduğu kadar ezilen halklarla da bir arada düşünülmesi gereken bir gerçekliktir. Her ikisinde de ortak nokta bir öteki-oluştur. Hem sömürgecilik hem de feminizm kültürel, politik ve ekonomik bir olgudur.

Yeğenoğlu (2013: 13)'na göre bilinçli özne, ifadesini Descartes'ın "Düşünüyorum, o halde varım" cümlesinde bulmuştur. Epistemolojik olarak özne bilinecek bir nesne karşısında kurulur. Felsefi kategori olarak "İnsan" Aydınlanmacı söylem tarafından hegemonik olarak kurulan Avrupalı beyaz erkek olduğundan, öznenin yapısökümünün feminist ve postkolonyal kuramlar açısından dikkat

çekici olduğu anlaşılabilir. Feminist ve postkolonyal kuramlar arasındaki bağlantı noktalarından biri de öznenin bilinecek bir nesne karşısındaki durumudur.

Feminizm ile ırkçılık, postkolonyalizm arasındaki bu ilişkiden bahsedilmesinin bir sebebi de biyolojik indirgemecilikle feminizm arasındaki ilişkinin uzantılarını göstermektir. Biyolojik indirgemeciliğin politik sonuçları bizi ırkçılığa ve postkolonyalizme kadar götürmektedir. Feminizmde biyolojik indirgemecilik söyleminin ırkçılık düzeyine vardığı noktaları ortaya sermek önem taşımaktadır.

İrk ile feminizm arasındaki diğer bağlantılardan biri de ‘insan doğası’ söyleminin her iki kavramın etrafında, ilkelliğin ve kadın cinselliğinin ortak kökenden geliyormuşçasına dolanmasıdır. ‘İnsan doğası’, ‘doğal yasalar’, ‘doğal seçim gibi insanın özüne yönelik açıklamaların çoğu sömürgeciliğin ve ataerkilliğin şiddetini kapamaya yönelik bir örtü görevi üstlenmektedir. Örneğin on dokuzuncu yüzyılın Pauline Tarnowsky’nin fahişeliğin fizyonomik yapısını belirlemeye yönelik çalışmaları Almanya ve Rusya’da merkezi bir önem taşımıştır. O, fahişelerin normalinden fazla olan ağırlıklarını, kafatasının antropometrik ölçülerini, saç ve göz renklerini, ailelerinin geçmişini, doğurganlık seviyelerini (aşırı derecede düşük) kategorize edip, fahişelerin fizyonomisini “ilkel” doğasına işaret etmiştir (Gilman 1985: 225). Kadın cinselliğini ilkelliğe indirme aynı zamanda ilkelliği olumsuz anlamıyla ele almayı da beraberinde getirmektedir. O dönemde fahişeliğin fizyolojik ve fizyonomik özellikleri ile ilkelik arasında bağlantı kurulması, her ikisinin de ortak kökenden gelmesi gerektiğinin bir savunusudur. Fahişenin anatomik özellikleriyle ilkelliğe ulaşılma çabası halihazırda olumsuz anlamıyla bir “ilkelik” temasının var olduğunu ve fahişeliği de bu temaya uydurarak “bilimsel” söylem işbirliğiyle kötücül bir anlama pek de zorlanmadan oturtulacağını göstermektedir: Bir taşla iki kuş vurmak!

Söylem artık ırk ve cinselliğin etrafında dolanmaktadır. İktidarın çoklu maskesini deşifre etme mücadelesi veren Foucault cinselliğin söylemsel boyutunun asıl dikkate alınması gereken kısım olduğundan bahsetmektedir:

Buradan yola çıkarak varılacak olan temel nokta (en azından ilk kertede), cinselliğe evet mi hayır mı denildiğini, yasakların mı yoksa izinlerin mi dile getirildiğini, cinselliğin öneminin olumlanıp olumlanmadığını ya da tersine, etkilerinin reddedilip reddedilmediğini, cinselliği belirtmek için kullanılan sözcüklerin cezalandırılıp cezalandırılmadığını bilmek değil; ondan söz edildiğini, üzerine konuşanları, konuşulduğu yer ve bakış açılarını, ondan söz etmeyi kışkırtan, üzerine söyleneni toplayan ve yayan kurumlardan, kısacası bütünsel "söylemsel olgu"yu, cinselliğin "söyleme dökülmesini" dikkate almaktır (Foucault, 2007: 18).

Gündelik pratiklerde kendini feminizm dışında konumlandıran, feminizmle ilişkisi ya da ataerkil yapılanmayı “doğal” ve “normal karşılayan kadınlardan bahsetmeden önce bizzat feminizmin kendi içindeki yapılanmadan bahsetmek gerekir. Feminizmin kendi içinde hiyerarşik yapılanmaların olduğu ileri sürülür. Bir kısım kadınların diğer kadınları görmezden gelmesi feminizmde de mevcuttur. Kültürel feministlerin vurgusu, farklı kültürlerdeki kadınların kendi özgürleştirici koşulları altında değerlendirilmeleri gerektiğine dairdir. Kültürel feminizmin bir kolu olan *siyahi feministler*, siyahi kadın oldukları için beyaz kadınlardan daha farklı biçimlerde ezildiklerini ve ayrımcılığa uğradıklarını belirtirler. Beyaz kadınların emek sömürüsü, ataerkillik ya da heteroseksizm gibi odak noktaları siyahi kadınların durumunu açıklamakta eksik kalmıştır (Bozok, 2018: 107).

Hooks (2012: 74)’a göre beyaz feminist kadınlardan bazıları farklılıkları silerek ve inkâr ederek ırkı tamamen tablodan çıkararak ilerlediler. Toplumsal cinsiyeti ön planda tutmak, her kesimden insanı harekete çağırması olsa da esasen bu hareketin bizzat kendilerine ait olduğu gerçeğinden vazgeçemediler. Hareketin başlangıcından beri orada bulunan siyah kadınlar ön planda olmayı tercih etmediler. Hooks beyaz kadınların sömürücü olduklarını bildikleri dünyada, beyaz kadınların “kızkardeşliği” ile ortaya çıkmaları bile harika bir duygu olduğunu söylemektedir. Feminizmin kendi içinde dahi kadınlar arasındaki dayanışma, ırksal ayrımcılık sonucunda tam anlamıyla gerçekleşmemesi ataerkil yapılanmayı güçlendirmese de zayıflatan bir konumda değildi. Peki kadınların varlığı yadsınamaz ataerkil yapılanma karşısında tam bir bütünleşme sağlayamamasının nedenleri nelere bağlı görünmektedir?

Ataerkilliği sürdürmede kadınların rolünden bahsetmek için öncelikle bunun salt bir zorlama ya da baskı yoluyla olmadığını düşünmek gerekir. Kadınların ataerkilliğin varlığını devam ettirmesi üzerindeki katkıları çoğu zaman rızayla gerçekleşmektedir. Rıza nosyonu bu anlamıyla iktidarın artık salt zor kullanarak ya da baskıyla varlığını sürdüremeyeceği, bunun yetersiz olduğu anlamına gelmektedir. Ataerkil sistem içinde, bu yapılanmadan en fazla mağdur olan aktörler bu sistemin rollerini karşı koymadan hatta rıza yoluyla devam ettirirler. Gramsci (2011:193) iktidarın rıza nosyonunu şu şekilde belirtmiştir:

Artık parlamenter rejimin klasikleşmiş alanı üzerinde hegemonyanın “normal” ifası, zorlama ile rızanın bir kombinasyonu ile karakterize edilir; zorlama ve rıza, zorlamanın rıza üzerinde baskın çıkmaması, sözde kamuoyu organlarında ifade edilen çoğunluğun rızası tarafından desteklenmesi adına birbirini dengeler (bu nedenle, bu organlar, belirli durumlarda yapay bir biçimde çoğaltılırlar)

Gramsci baskılanan gruplarda etkin rıza olduğunu keşfetmiştir. Hegemonyanın inşasında devlet, hukuk, kapitalistler entelektüeller vb. kolektif-politik aktörlerin ağlarına dikkat çekmiştir. Bu kavram

Marx'ın teorisini izler ancak gündelik pratiklerle ilişkili olması bakımından ondan ayrı bir önemdedir (Hearn, 2004: 54). Gündelik hayatın içindeki iktidarın devingenliğini Butler (2009:22) hegemonya üzerinden şöyle açıklar:

İktidarın siyasal alandaki işleyişini yalnızca, siyaset sorunlarının denetimi için birbiriyle çekişen ayrı bloklar üzerinden düşünen bir görüşten farklı olarak, hegemonya, iktidarın toplumsal ilişkilerle ilgili gündelik anlayışımızı biçimlendirme ve bu sessiz ve örtük iktidar ilişkilerine rıza gösterme (ve onları yeniden üretme) şekillerimizi uyumlulaştırma yollarını vurgular. İktidar değişmez ya da durağan değildir, gündelik yaşam içinde hassas durumlarda yeniden oluşturulur. Dahası toplumsal dönüşüm yalnızca kitleleri bir dava uğruna harekete geçirmekle değil, gündelik toplumsal ilişkilerin yeniden eklenmesiyle ve aykırı ya da yıkıcı pratiklerin aştığı yeni kavramsal ufuklarla da gerçekleşir.

Ne ataerkilliği salt erkeklerin kadınlar üzerindeki sonsuz şiddeti, baskısı, sömürüsü olarak görmek ve kadının kurtuluşu için erkekliliği ezip geçme kadınlara öncelik verme yanlılığına düşmek ne de ataerkilliği sürdüren aktörün esasında kadın olduğu söylemini derinleştirip erkek kurtuluşçu harekete doğru kayan bir düzleme doğru geçiş yapmak gerekir. Kadınlara ataerkilliği sürdüren baş özne konumunu vermekle erkeği hiçe sayan öncüllüğünü kadının üstlendiği bir hareketin savunucu olmak arasında düşünsel ve anlamsal bir fark bulunmamaktadır. O yüzden ataerkilliğin sürdürülmesi üzerinde kadının konumunu keşfederken hassas ve titiz olmak gerekir. Kadınların ataerkilliğin sürdürmesindeki öncelik-sonralık ilişkisinden ziyade, ataerki yapılanmayı bir ağ olarak ele alıp, o ağın içerisinde kadının işlerliğine değinmek gerekir.

Feminizmin “Fark” Üzerinden Açıklanmasında Kadının Katmanları

Fark'ın feminizm tartışmalarında yerini bulması toplumsal cinsiyet kavramının yeniden sorgulanmasını ve biyolojik kökenin vurgusunu silikleştirmeye yöneliktir. Fark kavramının gündeme gelişi zihin/beden ayrımını sorgulamadan kabul edişi tekrar düşünmeye davet niteliği taşımaktadır. Biyolojik ayrımı, kalıtımı kökten reddetmek ve çevresel ya da toplumsal olguları yüceltmek toplumsal cinsiyet kavramının karşısında durduğu ataerkiyle kısmî de olsa ortak bir paydada bulunduğu bir göstergesidir.

Phillips (1995:54), erkek ya da kadın arasındaki fark yerine kadınlar arasındaki ya da erkekler arasındaki farkı görmek gerektiğinin altını çizmektedir. Örneğin hamile bir kadın hiçbir zaman hamile olamayacak erkekten kuşkusuz farklıdır ama hamile olmayan kadından da farklıdır. Hatta hamile olan kadınlar arasında da birçok fark mevcuttur. Biyolojik ayrımın toplumsal alanı

meşrulaştırmak adına yok sayılması, fark feministlerine göre gerçeği yansıtmamaktadır. Bu feminizm tartışmalarını çıkmaza sürüklemektedir.

Tabii bu toplumsal cinsiyet kavramını yeniden sorgularken çok titiz davranmak gerekmektedir. Gatens (2018:36) bu anlamdaki kaygısını şu şekilde açıklar:

...bir yandan cinsiyetlendirilmiş beden ve onun davranışının toplumsal anlamına dair tarihdışı ve apriori anlayışlara açıkça mesafe koymaya çalışırken, bir yandan da *sabitlenmiş* anlamları olmamasına rağmen bazı bedensel deneyimlerin ve olayların, genelde tüm toplumsal yapılarda, karşımıza ayrıcalıklı anlam alanları olarak çıktığını öne sürmek isterim... Bu toplumda dişilik ile kadınlık arasında, yani kadın *bedeni* ile dişilik arasında bir ilişkiler ağı söz konusu olduğuna göre, o zaman kadınların “yaşadığı” dişilik türü ile erkeklerin “yaşadığı” arasında niteliksel bir fark olmalıdır.

Buradaki nitel fark kavramı önemlidir. Fark feministlerine göre beden sadece nötr, biyolojik ve fizyolojik değildir. Beden yaşanan, canlı bir şeydir. Fark feministlerine göre eşitlik vurgusunun üzerinde duran feministler beden bu yapısını gözden kaçırmışlardır. Bedeni sabitlenmiş fizyolojik kafese hapsedip, toplumsalı yüceltmek adına hareket etmektedirler.

Fark feminizmini tartışırken bilhassa dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Braidotti (2009:225)’ye göre pazar ekonomisi kapitalizmin üstünlüğünü, “bencil gen” söylemleri de biyolojik özcülüğü işler hale getirmektedir. Bu yanıyla günümüz neo-liberal politikaları farklılıkları bir yana bırakmak yerine onları göklere çıkarmaktadır. Ama tüm bu farklılık vurgularında determinist hakimiyet söz konusudur. Bu anlamda “farklılık” ikili karşıtlıkları ön planda tutar ve onları hiyerarşik bir yapıya sokar.

Toplumsal cinsiyet/cinsiyet ayrımının toplumsal alandaki yankısı yadsınamaz genişlikteydi. Bunun toplumsal ve siyasi sonuçları da kadınlar açısından olumlu seyretmiştir. Young (2009:39-43)’a göre kendi karayışına gönderme yapan toplumsal cinsiyet ile anatomiye gönderme yapan cinsiyet arasındaki ayrımın işlevinin politik yankısı çok güçlüydü. Biyolojinin kader olduğu inancına karşı duruştu bu ayrım. Ancak beden yaşar, canlıdır. Yaşanan beden sosyo-kültürel bağlamda eyleyen, durum-içindeki-bedendir. Birey kendi özgül bedenini özgül bağlamlarında yaşamaktadır. Kişi eyleyendir.

Fark feministlerinin bu çalışmanın tartışma konularından biri haline getirilmesinin sebebi eşitlik vurgusu yapan birinci dalga feminizminde ve fark üzerine kurulu feminist tartışmalardaki kadın özne sorununu sorgulamaktır. Ataerkilliğin sürdürülmesinde kadının rolünden bahsederken kadının feminizm tartışmalarındaki tüm biçimlerinden bahsetmek gerekmektedir. Eşitliğin altını çizen feminizm tartışmalarında kadının nasıl rızasını sorgulamak gerekirse, fark üzerine yürütülen

tartışmalarda da kadının diğer kadınlardan farkını ve özgül yaşamını vurgulamak gerekmektedir. Birincisinde kadının ataerkilliğin sürdürülmesindeki payı ve rızasının sosyo-kültürel bağlamının güçlülüğü ve kadının bu toplumsal sahadan ayrılmazlığı ön plandayken, ikincisinde kadını sabitlenmiş ve anatomik bir beden olarak gören anlayışın eleştirisi üzerinden kadının yaşayan bedenini ve bu beden içindeki yayılımını görmek gerekmektedir. Fark feministlerine göre kadın sadece bir beden ya da cinsiyet değildir, yaşanan bedendir. Sabitlenmiş bedenle arada niteliksel fark bulunur.

Bu bağlamda düşünülecek olursa feminizmde fark vurgusu, ataerkilliğin sürdürülmesinde kadının rolünü sabitlemekten kaçınır. Kadın bedeni yaşanan bedendir, durum-içindeki-bedendir ve kendi özgül koşullarını oluşturur. Kadını kategori haline getirip, 'ataerkilliğin sürdürülmesinde en fazla kadının payı vardır' söylemi aynı zamanda sabitlik kazanmış bir söylemdir. Kadın sadece kadın değildir, yaşanan bedendir. Böylelikle 'kadının rolü' söyleminin kendisi kendini çürütmektedir.

Sonuç

Ataerkilliğin sürdürülmesinde kadının rolünü incelemenin en önemli sebeplerinden biri, bu meselede kadının başat rol oynadığı söylemini yeniden sorgulamaktır. Kadının, hem ezilmişlik durumunda konuşulup hem de bu konunun şiddetli bir savunucu haline gelmesinin eleştirisi, kadını bir cinsiyet kategorisine kapatıp, bu kapalı alanda ona suçlamalar yüklemek olmamalıdır. Kadının ataerkilliği sürdürmedeki payını ve rızasını düşündükçe ardılarıyla, çevresiyle, düzlemiyle, sahasıyla kısacası içinde bulunduğu tüm bileşenleriyle düşünmek gereklidir. Kadını bir cinsiyet kategorisi olarak soyutlamak sağduyuya yakın bir yaklaşımdır. Bu açıdan kadını cinsiyet kategorisinden çıkararak incelemeyi hem eşitlik hem de fark kuramlarının ekseninde yapılmak gerekliydi.

Eşitlik kuramlarına göre kadın toplumsal sahadan ayrılmaz, cinsiyet kategorisine sıkıştırılmaz, biyolojik düzleme indirgenemez. Kadın ve bedeni toplumsal inşa sürecinin bir ürünüdür. Cinsiyet değil, toplumsal cinsiyetten bahsetmek gerekir. Bu yönüyle kadın ataerkilliğe rıza gösterirken ya da onun savunucusu haline gelirken sosyalizasyon sürecinin bir ürünü olarak bu davranış biçimini ve tutumunu sergilemektedir. Kadın zemininde yatan sosyal süreçlerle birlikte rıza gösterir. Fark teorisyenlerine göre ise kadını sadece toplumsal alana yaymak, bir inşa sürecinin dışına çıkarmamak biyolojik özcülüğün taşıdığı riskleri taşımaktadır. Kadın bedeni oluş halindedir. Ne toplumsala sıkıştırılır ne de biyolojinin

belirlenimlerine hapsolür. Kadın bu anlamda ne cinsiyet kategorisindedir ne de cinsiyetsizdir. Yaşanan bedendir. Bu yüzden kadına kadın cinsiyet kategorisi üzerinden pay biçilemez.

Her iki kuramın izleri göstermektedir ki kadına, ‘kadın cinsiyeti’ olarak ataerkilliğin sürdürülmesinde sorumluluk yüklemek, bir anlamda eksik bir söylemdir. Hem eşitlik hem de fark kuramları açısından düşünüldüğünde kadının ardında dinamik sayısız bileşen mevcuttur. Ve kadının ataerkillikteki bu rızası ya da payı bu bileşenlerden ayrı düşünülmemelidir.

KAYNAKÇA

- Bozok, M. (2015). Ataerkil ve Cinsiyetçi Erkeklikler, Erkeklik ve Erkekliklerin Eleştirisi, Profeminizm, Ben ve Kendim. Ayşe Akaltun (Ed.), (s.29-38). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Bozok, M. (2018). Toplumsal Cinsiyet ve Aile. (N. Oktık, & H. Ünal Reşitoğlu (Ed.), *Aileyi Anlamak* (s. 101-114). Ankara: Nobel Yayınları.
- Braidotti, R. (2009). *Feminist Post-Modernizmin Eleştirel Bir Kartografyası*. Cogito Dergisi. s. 58. 225-245.
- Connell, R. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar; Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (Cem Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gatens, M. (2018). *İmgesel Bedenler*. (Dilan Eren, Çev.). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (Hülya Uğur Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gilman, S. L. (1985). *Black Bodies, White Bodies: Toward an Iconography of Female Sexuality in Late Nineteenth-Century Art, Medicine and Literature*. *Critical Inquiry*, 204-242.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane defterleri I*. (E. Ekici, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Hearn, J. (2004). *From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men*. *Feminist Theory*. 5(1). 49-72.
- Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. İstanbul: BGST Yayınları.
- Phillips, A. (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti*. (Alev Türker, Çev), İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar; Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun Erkek*. (Sevim Aktaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Wittig, M. (2009). Kadın Doğulmaz. *Cogito Dergisi*. s.58. 193-202.

Yavuz, Ş. (2015). *Ataerkil Egemen Erkeklik Değerlerinin Üretiminde Kadınların Rolü: Trabzon Örneği*. *Fe Dergi*, 117-130. <http://cins.ankara.edu.tr/117-130.pdf> adresinden alınmıştır.

Young, I. M. (2009). Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal Yapı ve Öznellik Üzerine Düşünceler. *Cogito Dergi*. s.58. 39-57.